

ล่องสุนทรียะ

ในพระสมเด็จ

วัดระฆัง 🌞 วัดบางขุนพรหม 🌞 วัดเกศไชโย

พระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงพระประธาน
รางวัลที่ 1 การประกวดพระเครื่อง

ณ อาคารใหม่สวนอัมพร กรุงเทพมหานคร 7 เมษายน พ.ศ. 2528

รองศาสตราจารย์ล่อง สุนทรนนท์

ดวงกลมพิมพ์ลึขี้อ
นำเสนอหนังสือดี มีคุณค่า

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)
วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร

พระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงพระประธาน
(ด้านหน้า)

พระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงพระประธาน
(ด้านหลัง)

สุนทรียะสักการะ

ประนมมือกราบสักการะนมัสการ
องค์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังสี
ถ้วน ทุกถ้อยร้อย รสพจน์วี
และ ทุกวลีลายลักษณ์อักษร
ต่างรูปเทียนสักการะพระคุณเจ้า
นบเหนือก่ลากรประนมกัมเกศ
พระสมเด็จวิเศษสุดเลิศพุทรา
ขจรจบ ทุกแหล่งหล้าฟ้าเมืองไทย
ทั้งเมตตามหานิยมอุดมโชค
ขจัดโรคหมดหม่นหมองผุดผ่องใส
นิรันตราย แคล้วคลาดปราศโรคภัย
สุนทรีย์ลักษณะเลิศวิไลอลอตา
ส่อง...สุนทรียะในพระสมเด็จ
เลิศเลอค่ากว่าส่องเพชรในโลกหล้า
สุนทรียภาพสุดซาบซึ่งตรึงอุรา
ติดตรึงตาจับจิตมั่นนิรันดร

รองศาสตราจารย์ ฉลอง สุนทรนนท์

ภาพที่ 1 พระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงพระประธาน

ภาพที่ 2 พระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงพระประธาน (ด้านหลัง)

สื่อ 2

สุนทรียะของรูปแบบศิลปะในพระสมเด็จ

พระสมเด็จเป็นผลงานการสร้างสรรคศิลปะประเภทหนึ่งของมนุษย์ โดยจัดเป็นศิลปะประเภททัศนศิลป์ (Visual Arts) อันเป็นศิลปะที่เน้นการรับรู้จากการมองเห็นเป็นสิ่งสำคัญ

พระสมเด็จเป็นทัศนศิลป์แขนงประติมากรรม (Sculpture) อันเป็นศิลปะที่มุ่งเน้นการนำเสนอรูปร่าง (Shape) รูปทรง (Form) ลักษณะผิว (Texture) และมิติความตื้นลึก (Dimension) โดยเฉพาะซึ่งสามารถแบ่งประเภทของประติมากรรมออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ประติมากรรมนูนต่ำ (Base Relief) อันเป็นประติมากรรมที่แสดงส่วนนูนให้ปรากฏออกมาจากส่วนของพื้นผนังเพียงเล็กน้อย เช่น ส่วนนูนบนเหรียญต่าง ๆ เป็นต้น

2. ประติมากรรมนูนสูง (High Relief) เป็นประติมากรรมที่แสดงส่วนนูนให้ปรากฏออกมาจากส่วนของพื้นผนังมากกว่าประติมากรรมนูนต่ำ สามารถมองเห็นส่วนนูนได้ชัดเจนมากขึ้น บางครั้งดูราวกับว่ารูปลักษณะของส่วนนูนนั้นจะหลุดแยกออกจากส่วนของพื้นผนัง แต่ในสภาพความเป็นจริง ส่วนของรูปลักษณะบางส่วนยังคงยึดติดอยู่กับส่วนของผนัง หรือส่วนของพื้นหลังของประติมากรรมชิ้นนั้น เช่น ลวดลายปูนปั้น เป็นต้น

3. ประติมากรรมลอยตัว (Round Relief) เป็นประติมากรรมที่แสดงรูปลักษณะของประติมากรรมนั้น ๆ ในทุก ๆ ส่วนให้ปรากฏ จนสามารถมองดูได้รอบ ๆ ด้าน หรือในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านหน้า ด้านหลัง ด้านบน ด้านล่าง ตัวอย่างเช่น ประติมากรรมรูปปั้นลอยตัว ประเภทอนุสาวรีย์โดยทั่วไป เป็นต้น

พระสมเด็จเป็นศิลปะประเภทประติมากรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์ ให้ส่วนนูนของรูปลักษณะต่าง ๆ ปรากฏออกมาเพียงเล็กน้อย ซึ่งจัดอยู่ในประเภทประติมากรรมนูนต่ำ แต่สามารถรับรู้ รับสัมผัส หรือสามารถมองเห็นได้รอบ ๆ ด้าน ทั้งนี้เพราะเป็นประติมากรรมที่มีขนาดเล็ก โดยอาจเรียกว่า เป็นจุลประติมากรรม (Mini-Sculpture) ก็ได้

รูปลักษณะของศิลปกรรมประเภทประติมากรรมในลักษณะพระสมเด็จ จะมีลักษณะเป็นรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้างโดยทั่วไปประมาณ 2-2.4 ซม. มีความสูงหรือความยาวประมาณ 3-3.5 ซม. และมีความหนาประมาณ 4-6 มม. เป็นต้น ซึ่งมีสีสันหลายสี เช่น สีขาว สีเหลือง และสีน้ำตาล เป็นต้น

การสร้างสรรคศิลปะประเภททัศนศิลป์ อันหมายถึง ศิลปะที่เน้นการรับรู้ด้วยการมองเห็น สามารถสร้างได้หลายรูปแบบ รูปแบบหลักที่สำคัญ คือ รูปแบบเหมือนจริง (Realistic) รูปแบบกึ่งเหมือนจริง (Semi-Abstract) และรูปแบบนามธรรม (Abstract) โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1. รูปแบบเหมือนจริง

รูปแบบเหมือนจริง หมายถึง รูปแบบที่มุ่งเน้นให้รูปลักษณะหรือรูปแบบของศิลปะที่จะสร้างมีความเหมือนกับสิ่งต่าง ๆ ที่นำมาเป็นต้นแบบ เช่น การวาดภาพคนเหมือน (Portrait) ภาพที่วาดเสร็จแล้วจะเหมือนกับคนที่มาเป็นต้นแบบให้วาด โดยรูปแบบเหมือนจริงจะเกิดจากทฤษฎีการเลียนแบบ (Imitation Theory)

2. รูปแบบกึ่งเหมือนจริง

รูปแบบกึ่งเหมือนจริง หมายถึง รูปแบบที่มีส่วนหนึ่งหรือบางส่วนคล้ายหรือเหมือนกับของจริงที่นำมาเป็นต้นแบบ อีกส่วนหนึ่งจะมีลักษณะเป็นนามธรรม คือไม่เหมือนสิ่งใด โดยรูปแบบทั้งสองส่วนดังกล่าวจะถูกจัดรวมให้อยู่ในชิ้นงานเดียวกัน ซึ่งรูปแบบกึ่งเหมือนจริงอาจจะเกิดจากการใช้ทฤษฎีการเลียนแบบ ผสมผสานกับทฤษฎีการนิมรูปทรง (Formale Theory) หรือผสมกับทฤษฎีการนิมอารมณ์ (Emotion Theory) ก็ได้ ตัวอย่างของศิลปะที่ใช้ทฤษฎีการนิมรูปทรง เช่น การสร้างสรรค์รูปทรงแต่งโมจากทรงกลมให้มีรูปทรงเป็นแปดเหลี่ยม หรือหกเหลี่ยม เป็นต้น ส่วนการใช้ทฤษฎีการนิมอารมณ์ในการสร้างสรรค์ศิลปะ เช่น การสร้างสรรค์รูปแต่งโม โดยการวาดภาพสีแดงให้ปรากฏเพียงอย่างเดียว โดยไม่ปรากฏรูปร่าง รูปทรงของแต่งโมแต่อย่างใด แต่ศิลปิน นำเอาอารมณ์ความรู้สึกที่เกี่ยวกับรสชาติหวานฉ่ำของแต่งโมจากโลกภายในของตนเองหรือจากโลกของอารมณ์ความรู้สึกออกมาแทนรูปลักษณะของแต่งโม ซึ่งภาพวาดสีแดงแทนรูปแต่งโมดังกล่าว จัดเป็นรูปแบบศิลปะแบบนามธรรม เป็นต้น

ในส่วนรูปแบบของศิลปะที่ศิลปินหรือช่างนำมาใช้ออกแบบให้ปรากฏเป็นรูปแบบของพระสมเด็จนั้น จะปรากฏเป็นรูปแบบศิลปะแบบกึ่งเหมือนจริง โดยออกแบบให้เป็นรูปร่าง รูปทรงของมนุษย์ ในสัญลักษณ์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทรงอยู่ในสมณเพศบรรพชิต แต่มีรายละเอียดบางส่วนที่สร้างสรรค์ขึ้นให้มีความแตกต่างจากพระภิกษุโดยทั่วไป เช่น สร้างพระเกตุมาลาให้ปรากฏบนพระเศียรในรูปแบบต่าง ๆ ตัวอย่างได้แก่ รูปแบบดอกบัวตูม เป็นต้น หรือการสร้างส่วนของพระกรรณให้มีลักษณะเรียวยาวแตกต่างจากมนุษย์หรือพระภิกษุโดยทั่ว ๆ ไป เป็นต้น

กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะ โดยวิธีการลด สกัด ตัดทอน โดยลดส่วนรายละเอียดบางส่วนออก เช่น ไม่แสดงพระขนง พระเนตร พระนาสิก และพระโอษฐ์ ให้ปรากฏก็เป็นส่วนที่สื่อให้เห็นชัดเจนถึงรูปแบบกึ่งเหมือนจริงทั้งสิ้น

สำหรับคุณค่าทางสุนทรียะหรือคุณค่าทางความงามของรูปแบบกึ่งเหมือนจริงที่ปรากฏในรูปลักษณะของพระสมเด็จนั้น นอกจากจะเกิดจากความงามของเส้น รูปร่าง รูปทรง จังหวะ ความสมดุล ความกลมกลืน ความเป็นเอกภาพ รวมทั้งองค์ประกอบทางศิลปะในส่วนอื่น ๆ แล้ว รูปแบบกึ่งเหมือนจริงยังแสดงให้เห็นให้ผู้รับรู้ได้พบเห็นรูปลักษณะใหม่ ๆ ที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน รวมทั้งได้มีโอกาสพบเห็น รูปแบบของศิลปะในรูปแบบ “อุดมคติ” (Idealistic) อันเป็นรูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะไทยอีกด้วย

รูปแบบของศิลปะในรูปลักษณะของพระสมเด็จจึงเป็นแบบศิลปะที่ให้คุณค่าทั้งด้านความงามหรือความเป็นสุนทรียะ รวมทั้งคุณค่าทางด้านการเล่าเรื่องราว โดยใช้รูปแบบทางศิลปะเป็นสื่อที่สำคัญ ซึ่งหาก “ผู้ส่งสุนทรียะ” ในพระสมเด็จจะได้วิเคราะห์ให้ละเอียดลึกซึ้งลงไป จะพบว่ารูปลักษณะของพระสมเด็จ ที่มีรูปหลักเป็นรูปองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะสามารถเล่าเรื่องของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องราวหรือพุทธประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่การทรมานพระวรกาย จนสภาพร่างกายทรุดโทรมผ่ายผอม ทรงเหลือแต่พระฉวีหุ้มพระอัฐิ (หนังหุ้มกระดูก) ซึ่งช่างหรือศิลปินได้สร้างสรรค์ขึ้นเป็นพระพุทธรูปปางบำเพ็ญทุกรกิริยา และรูปลักษณะดังกล่าวก็มาปรากฏในรูปลักษณะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระสมเด็จวัดเกตไชโย เช่น พระสมเด็จวัดเกตไชโย พิมพ์ทรง 6 ชั้น อกร่อง หรือการปรากฏใบโพธิ์ในพระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงปรกโพธิ์ก็เป็นรูปลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงพุทธประวัติในช่วงของการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ เป็นต้น

3. รูปแบบนามธรรม

รูปแบบนามธรรม หมายถึง รูปแบบที่ดูส่วนที่แสดงออกไม่เหมือนกับสิ่งใดๆ อย่างชัดเจน ทั้งในส่วนของรูปร่าง รูปทรง และ สี เป็นต้น โดยรูปแบบนามธรรมจะเกิดจากอารมณ์ ความรู้สึก จินตนาการ ความคิด สร้างสรรค์ของศิลปินผู้สร้างสรรค์ ผู้รับรู้ดูแล้วไม่เข้าใจ ว่าเป็นรูปร่าง รูปทรงของสิ่งใด เป็นต้น

ห้อง 3

สุนทรียะแห่งรูปลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า

รูปลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นรูปลักษณะที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นให้ปรากฏ ทั้งในลักษณะรูปร่าง (Shape) ที่แสดงลักษณะเพียงความกว้างและความยาว โดยไม่แสดงลักษณะความกว้าง ความยาว และความหนา หรือความตื้นลึกให้ปรากฏ โดยรูปลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าจัดเป็นรูปร่างประเภทเรขาคณิต (Geometric Shape)

รูปลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า เริ่มปรากฏให้พบเห็นชัดเจนที่สุดในการสร้างสรรค์ศิลปปะประเภสถาปัตยกรรม (Architecture) ของกรีก ซึ่งเป็นชนชาติหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่บริเวณตอนเหนือของทะเลเมดิเตอร์เรเนียน โดยศิลปินชาวกรีกได้ออกแบบแปลนของสถาปัตยกรรมประเภทวิหาร ให้มีแบบแปลนสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ถือว่าเป็นแบบแปลนที่มีความงดงามมากที่สุด จนถึงกับเรียกขานกันว่า “แปลนทองคำ” (Golden Mean Rectangle) ซึ่งวิหารที่สำคัญที่ใช้แบบแปลนดังกล่าว ได้แก่ วิหารพาร์เธนอน (Parthenon) ของกรีก ที่มีความงดงาม ประณีต บรรจง ตระการตาในทุก ๆ ส่วน

หลักสัดส่วนแบบโกลเดนมีน หมายถึง หลักเกณฑ์ของสัดส่วนในงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม มีรากฐานอยู่บนอัตราส่วนระหว่างสองส่วนที่ไม่เท่ากัน ซึ่งเป็นสัดส่วนกับส่วนรวมเมื่อส่วนที่เล็กกว่าเป็นสัดส่วนกับส่วนที่ใหญ่กว่าเท่ากับส่วนที่ใหญ่กว่าเป็นสัดส่วนกับส่วนรวม (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ : 2545)

รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ได้สัดส่วนที่งดงามที่สุดนั้น พิจารณาได้จากหลักเกณฑ์ว่า ด้านยาวของสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวเท่ากับเส้นทแยงมุมบนสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีด้านเท่ากับด้านสั้นของสี่เหลี่ยมผืนผ้า อัตราส่วนเท่ากับ 618 ต่อ 1 หรือประมาณ 5 ต่อ 8 หลัก “โกลเดนมีน” นี้ คิดค้นโดย วิตรูลิอุส ในช่วงเวลา 100 ปี ก่อนคริสต์ศักราช มีรากฐานมาจากทฤษฎียูคลีเดียน ใช้ในการกำหนดมาตรฐานเชิงคณิตศาสตร์ของส่วนต่าง ๆ ทางสถาปัตยกรรม (มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ : 2545)

ในส่วนของพื้นที่ของรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ที่มีส่วนกว้างและส่วนยาวไม่เท่ากัน ส่วนดังกล่าวจะทำหน้าที่ลดความรู้สึกจำเจ หรือซ้ำ ๆ กันของปริมาตรให้ลดลงหรือหายไป ไม่

แสดงออกเกี่ยวกับความรู้สึกของการกลมกลืนกันจนเกินไป แต่ความกว้างและความยาวของพื้นที่ที่ไม่เท่ากัน จะแสดงลักษณะของการตัดกัน (Contrast) ให้ปรากฏได้อย่างนุ่มนวลอีกด้วย

การสร้างสรรคเนื้อหาสาระต่าง ๆ ของพระสมเด็จให้ปรากฏเฉพาะส่วนภายในรูปลักษณ์สีเหลี่ยมผืนผ้า นอกจากกรอบเส้นสีเหลี่ยมจะมีส่วนช่วยเน้นให้ผู้รับรู้มองเฉพาะภายในพื้นที่รูปสีเหลี่ยมผืนผ้าดังกล่าวแล้ว ขนาดของสีเหลี่ยมผืนผ้าที่เป็นภาพรวมของพระสมเด็จยังแสดงความเป็นเอกภาพ (Unity) ที่ชัดเจน โดยให้ขนาดสัดส่วนที่มีขนาดเล็กให้เป็นแหล่งรวมของจุดสนใจ (Point Interest) ไปโดยอัตโนมัติ

การออกแบบสร้างสรรค์รูปลักษณ์ของพระสมเด็จ อันเป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสัญลักษณ์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่สามารถสื่อความหมายได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ภายใต้การสื่อความเป็นสุนทรีย์หรือความงามได้อย่างสมบูรณ์แบบในทุก ๆ ส่วน บนพื้นที่สีเหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 2.4 ซม. x 3.4 ซม. นับเป็นงานศิลปะที่บ่งบอกถึงความสามารถในเชิงศิลปะของศิลปินผู้สร้างสรรค์ได้อย่างโดดเด่นเป็นพิเศษ ให้ปรากฏเป็นรูปลักษณ์ ร่องรอย มิติความตื้นลึก และองค์ประกอบทางศิลปะอื่น ๆ รวมทั้งเนื้อหาสาระได้อย่างงดงามเกินคำพรรณนา พระสมเด็จจึงจัดเป็นมรดกทองในลักษณะประติมากรรมไทยที่ล้ำค่าอย่างแท้จริง

ข้อ 4 สุนทรียะในมูลฐานทัศนศิลป์ และหลักการทัศนศิลป์ในพระสมเด็จ

มูลฐานทัศนศิลป์ (Elements of Arts) หมายถึง มูลฐานต่างๆ ที่ศิลปินนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะประเภททัศนศิลป์ ได้แก่ เส้น (Line) รูปร่าง (Shape) รูปทรง (Form) สมดุล (Balance) ลักษณะผิว (Texture) และสี (Color) โดยส่วนมูลฐานต่างๆ ดังกล่าวทำหน้าที่ผสมผสานกันอย่างเหมาะสม กลมกลืน พร้อมทั้งส่วนมูลฐานในแต่ละส่วนจะสื่อความหมายของแต่ละส่วนออกมา เช่น เส้นตรงที่ให้ความหมายของความแข็งแรงมั่นคง สีแดงที่ให้ความรู้สึกอบอุ่นและสีเขียวที่ให้ความรู้สึกเยือกเย็น เป็นต้น

ในส่วนของหลักการทัศนศิลป์ (Principles of Arts) นั้น หมายถึง หลักการต่างๆ ที่ทำหน้าที่ผสมผสานกันให้งานทัศนศิลป์เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพ หรือ คุณค่าทางความงามขึ้น เช่น ความกลมกลืน (Harmony) การตัดกัน (Contrast) ความหลากหลาย (Variety) และ การเน้น (Emphasis) เป็นต้น โดยความกลมกลืนจะทำให้เกิดความรู้สึกเข้าพวกกันไม่ขัดแย้งกัน มีความนุ่มนวลในภาพรวม ส่วนการตัดกันจะให้ความรู้สึกแตกต่างกัน ลดความรู้สึกจำเจหรือความรู้สึกจืดชืดให้น้อยลง เป็นต้น

มูลฐานทัศนศิลป์และหลักการทัศนศิลป์จะปรากฏอยู่ในศิลปะประเภททัศนศิลป์เสมอ โดยผู้สร้างสรรค์ ทัศนศิลป์จะใช้ความคิดสร้างสรรค์ (Create) จินตนาการ (Imagination) และทักษะ (Skill) มาผสมผสานกับมูลฐานทัศนศิลป์และหลักการทัศนศิลป์ให้ปรากฏเป็นเอกภาพ (Unity) โดยวิธีการที่เรียกว่า การจัดองค์ประกอบทางศิลปะ (Composition) เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพ หรือ คุณค่าทางความงามเป็นสำคัญ

สุนทรียะในมูลฐานทัศนศิลป์และหลักการทัศนศิลป์ในพระสมเด็จ มีรายละเอียดดังนี้

1. เส้น (Line)

เส้น หมายถึง ร่องรอยต่าง ๆ ที่เกิดจากกระบวนการต่าง ๆ มากมาย เช่น การวาดภาพ การระบายสี การปั้น การแกะสลัก และการพิมพ์ ให้ปรากฏเป็นร่องรอยขึ้น

เช่น เส้นตรงตามแนวตั้ง ที่ให้ความรู้สึกมั่นคงแข็งแรง เส้นตรงตามแนวนอนที่ให้ความรู้สึกสงบ กว้าง แผ่ขยาย เส้นเฉียงที่ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว เส้นโค้งที่ให้ความรู้สึกอ่อนหวาน นุ่มนวล ละมุนละไม เส้นหยัก ที่ให้ความรู้สึกแหลมคม แข็งกร้าว รวมทั้งเส้นอิสระ ที่ให้ความรู้สึกถึงความเป็นอิสระเสรี และผ่อนคลาย เป็นต้น

เส้นที่ปรากฏในพระสมเด็จ ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกศไชโย มีปรากฏให้พบเห็นอย่างหลากหลาย ตั้งแต่เส้นตรงตามแนวตั้ง ที่เป็นเส้นรอบนอกขององค์พระอันเป็นส่วนประกอบด้านข้างขององค์พระ เส้นตรงตามแนวนอนที่เป็นเส้นกำหนดรูปร่าง รูปทรง ด้านบน และด้านล่างขององค์พระ รวมทั้งส่วนที่ทำหน้าที่เป็นฐานขององค์พระสมเด็จ ทั้งฐาน 3 ชั้น ฐาน 6 ชั้น และฐาน 7 ชั้น เป็นต้น เส้นโค้งที่ทำหน้าที่เป็นส่วนเส้นซุ้มขององค์พระ ที่ทำหน้าที่เสมือนกรอบแก้ว ที่ครอบรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไว้ภายใน ทั้งในส่วนขององค์พระพุทธรูป ส่วนฐาน รวมทั้งส่วนที่นำมาตกแต่ง เช่น ซุ้มโพธิ์ ในพระสมเด็จพิมพ์ปรกโพธิ์ รวมทั้งเส้นเฉียงที่ปรากฏอยู่ในส่วนปลายของส่วนฐานของพระสมเด็จ โดยเฉพาะส่วนฐานชั้นล่างสุด ที่ส่วนปลายของฐานแต่ละด้านมักจะแสดงการตัดเฉียงให้ได้มองเห็นเส้นเฉียงได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังมีเส้นตรงทั้งเส้นตรงตามแนวตั้ง และเส้นตรงตามแนวนอน ที่เรียกว่า เส้นกรอบกระຈก หรือเส้นบังคับพิมพ์ หรือเส้นเงินล้าน ก็มีการเรียกขานกัน ซึ่งเส้นดังกล่าวจะปรากฏชัดเจนในพระสมเด็จวัดระฆังบางพิมพ์ และพระสมเด็จวัดเกศไชโย เป็นต้น

ในส่วนของเส้นที่ศิลปินผู้สร้างสรรค์นำมากำหนดเป็นส่วนขององค์พระพุทธรูป อันเป็นรูปร่างสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระสมเด็จนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเส้นโค้งที่ปรากฏอยู่ในสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติเป็นสำคัญ คุณค่าทางสุนทรียะ หรือคุณค่าทางความงามของพระสมเด็จจึงสื่อความอ่อนหวาน นุ่มนวล ที่สามารถเชื่อมโยงแนวความคิดไปสู่ความเมตตากรุณาที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีต่อทุกคนได้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง

2. รูปร่าง (Shape) รูปทรง (Form)

รูปร่าง หมายถึง ลักษณะทางกายภาพของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะเส้นรอบนอกที่ปรากฏให้คนเราสามารถมองเห็นได้ โดยเน้นเฉพาะส่วนของความกว้างและความยาว ซึ่งมีลักษณะเป็น 2 มิติ (Two Dimension) โดยไม่นำส่วนของความหนาหรือความลึกเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งโดยทั่วไปรูปร่างจะแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ รูปร่างธรรมชาติ

(Natural Shape) รูปร่างเรขาคณิต (Geometric Shape) รูปร่างสัญลักษณ์ (Symbolic Shape) และรูปร่างอิสระ หรือรูปร่างนามธรรม (Free Shape)

สำหรับรูปร่างที่ปรากฏในพระสมเด็จนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ

1. ส่วนของรูปร่างที่ทำหน้าที่สื่อเนื้อหาสาระที่ปรากฏในพระสมเด็จ ซึ่งโดยทั่วไปศิลปินจะสร้างสรรค์เป็นรูปร่างสัญลักษณ์ (Symbolic Shape) โดยกำหนดขึ้นเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งในปางสมาธิ บนฐานที่มีทั้งฐาน 3 ชั้น ฐาน 6 ชั้น และฐาน 7 ชั้น โดยรูปร่างสัญลักษณ์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะเป็นรูปร่างหลักหรือรูปร่างสำคัญที่จะต้องปรากฏอยู่ในพระสมเด็จทุกประเภท ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกตไชโย ซึ่งรูปร่างสัญลักษณ์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอาจมีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามแต่ละพิมพ์ โดยบางพิมพ์อาจแสดงเส้นของชายจีวร เส้นสังฆาฏิ ลักษณะของพระเกตุมาลา พระกรรณ พระพาหา พระเพลา แตกต่างออกไป ทำให้เกิดสุนทรียภาพที่หลากหลายขึ้นในพระสมเด็จ ส่งผลให้ผู้รับรู้หรือรับสัมผัสพระสมเด็จได้รับสุนทรียรสที่หลากหลายขึ้นอีกด้วย

2. ส่วนที่เป็นองค์ประกอบอื่น ๆ พระสมเด็จนอกจากจะมีรูปร่างสัญลักษณ์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหลักปรากฏอยู่ในพระสมเด็จทุก ๆ ประเภทแล้ว ศิลปินผู้สร้างสรรค์ได้สร้างรูปลักษณะอื่น ๆ เข้ามาเป็นองค์ประกอบในพระสมเด็จบางพิมพ์อีกด้วย เช่น รูปร่างของใบโพธิ์ ที่ปรากฏในพระสมเด็จพิมพ์ปรกโพธิ์ เป็นต้น ซึ่งรูปร่างของใบโพธิ์จะทำหน้าที่สื่อเนื้อหาสาระขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับต้นโพธิ์ โดยเฉพาะการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ภายใต้ต้นโพธิ์ หรือในรูปลักษณะของพระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์เกศบัวตูม ก็แสดงรูปลักษณะในส่วน of พระเกตุมาลา เป็นลักษณะคล้ายกับดอกบัวตูม หรือในรูปลักษณะของพระสมเด็จวัดระฆัง พิมพ์ทรงเจดีย์ก็จะแสดงรูปลักษณะให้มีสัดส่วนในภาพรวมคล้ายกับองค์พระเจดีย์ เป็นต้น

เนื่องจากพระสมเด็จเป็นศิลปะประเภททัศนศิลป์ แขนงประติมากรรม โดยมีลักษณะเป็นประติมากรรมนูนต่ำ ซึ่งมีส่วนหนึ่งยื่นออกมาจากผนังหรือพื้นหลัง โดยมีส่วนหลังติดอยู่กับพื้นผนัง หรือส่วนที่ทำหน้าที่เป็นพื้นหลังของพระสมเด็จนั่นเอง

ส่วนของพื้นหลังพระสมเด็จ ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกตไชโย ในทุกๆ พิมพ์ต่างมีส่วนของผนังหรือพื้นหลัง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทั้งสิ้น และแต่ละส่วนจะเน้นความว่างเปล่าโดยไม่มีการออกแบบตกแต่งให้ปรากฏ

ลวดลายหรือร่องรอยใด ๆ ที่อาจจะมาแย่งจุดสนใจขององค์พระสมเด็จที่ประทับอยู่ภายในเส้นซุ้ม ให้ลดความโดดเด่นลงไป จะมีบ้างก็คือ พระสมเด็จพิมพ์ปรกโพธิ์ ที่นำรูปลักษณะของใบโพธิ์มาบรรจุลงไว้ภายในเส้นซุ้มโค้ง รวมทั้งมีการออกแบบพื้นหลังเป็นกรอบสี่เหลี่ยมยกนูนขึ้นมาเพียงเล็กน้อยในพระสมเด็จวัดเกตไชโยบางพิมพ์ โดยมีเส้นซุ้มโค้งวางทับอยู่บนกรอบสี่เหลี่ยมดังกล่าว

3. รูปทรง (Form)

รูปทรง (Form) หมายถึง รูปลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงลักษณะความกว้าง ความยาว และความหนาหรือความลึกออกมาให้ปรากฏ โดยรูปทรงจะมีลักษณะเป็น 3 มิติ (Three Dimension) โดยสามารถพบเห็นได้ทั้งส่วนของมวล (Mass) หรือน้ำหนัก และส่วนของปริมาตร อันหมายถึงส่วนที่แสดงขอบเขตของความกว้างและความยาวให้ปรากฏ

รูปทรงในพระสมเด็จแสดงออกให้ปรากฏทั้งในส่วนของรูปทรงในภาพรวมของพระสมเด็จ นั่นคือรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่แสดงส่วนกว้าง ส่วนยาว และส่วนของความหนา รวมทั้งแสดงส่วนของรูปทรงอื่น ๆ ให้ปรากฏบนพระสมเด็จ เช่น รูปทรงขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นรูปทรงเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Form) ที่แสดงส่วนของรายละเอียดต่าง ๆ ที่แตกต่างจากรูปทรงของมนุษย์โดยทั่วไป ตั้งแต่ส่วนของพระเกตุมาลา หรือส่วนของมวยผมที่ปรากฏในรูปลักษณะที่หลากหลาย ตั้งแต่รูปทรงแหลมเล็ก ยาวรี รูปทรงแหลมทู่ รูปทรงเป็นดอกบัวตูม เป็นต้น รูปทรงของพระพักตร์หรือใบหน้าจะปรากฏอย่างหลากหลายเช่นเดียวกัน ตั้งแต่พระพักตร์เล็กเรียวรี พระพักตร์ใหญ่กลมมน พระพักตร์กลมระตูม เป็นต้น รูปทรงของพระอุระ หรือส่วนหน้าอก จะมีทั้งรูปทรงที่เป็นอกวี ออกกระบอกรูปทรงของพระพาหาหรือแขน จะมีทั้งแขนโค้ง แขนหักศอก แขนกลม รูปทรงของพระเพลา หรือส่วนของตัก จะมีทั้งพระเพลาหนา พระเพลาบาง พระเพลาคอด ตรงกลางคล้ายสากตำข้าว เป็นต้น

สำหรับรูปทรงของส่วนประกอบอื่น ๆ ที่ปรากฏให้ได้พบเห็นในพระสมเด็จสามารถพบเห็นได้ในหลาย ๆ ลักษณะ ตัวอย่างเช่น รูปทรงของพีช อันได้แก่ รูปทรงของใบโพธิ์ รูปทรงเกศบัวตูม และรูปทรงของเส้นด้ายที่ปรากฏในพระสมเด็จพิมพ์ทรงเส้นด้าย อันเป็นรูปทรงของเครื่องเย็บปักถักร้อย เป็นต้น

นอกจากรูปทรงดังกล่าวแล้ว ยังมีรูปทรงเรขาคณิต ที่ปรากฏในส่วนฐานของพระสมเด็จ โดยเฉพาะส่วนฐานชั้นล่างสุด ที่มีลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยมยาวทึบตัน ส่วนปลายมีทั้งตัดตรง และตัดเฉียง รูปทรงของเส้นโค้งที่ปรากฏในส่วนเส้นซุ้มของพระสมเด็จเป็นต้น โดยรูปทรงทั้งหมดดังกล่าวล้วนแสดงคุณค่าทางสุนทรียะหรือคุณค่าทางความงาม ให้ปรากฏออกมาได้ทั้งสิ้น ตลอดจนรูปทรงเรขาคณิตที่แสดงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขององค์พระสมเด็จทั้งองค์ที่แสดงออกอย่างชัดเจน เป็นสำคัญ

4. ลักษณะผิว (Texture)

ลักษณะผิว (Texture) หมายถึง ส่วนที่อยู่บริเวณส่วนนอกสุดของวัตถุ โดยอาจมีลักษณะแตกต่างกันไป เช่น ผิวเรียบ ผิวขรุขระ ผิวด้าน ผิวมัน เป็นต้น ซึ่งลักษณะผิวดังกล่าวนอกจากจะให้ความรู้สึกทางกายภาพที่เกี่ยวกับความมันคง แข็งแรง ทนทาน เช่น แข็งกระด้าง อ่อนนุ่ม เปราะบาง เป็นต้นแล้ว ลักษณะผิวยังให้คุณค่าทางความเป็นสุนทรียะหรือคุณค่าทางความงามดงามอีกด้วย เช่น ผิวพระสมเด็จที่ละเอียด อ่อนหวาน นุ่มนวล หนึ่กนุ่ม หรือผิวพระสมเด็จที่แข็งแกร่ง หนึ่กแกร่ง เป็นต้น

ความรู้สึกต่าง ๆ ดังกล่าวจะเกิดขึ้นในความรู้สึกของ ผู้ “ส่องสุนทรียะในพระสมเด็จ” เสมอ โดยอาจก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ตั้งแต่ ชื่นชอบ ชื่นตา ชื่นใจ จนถึงขั้นรู้สึก “ประทับใจ” (Impress) ชาบซึ้ง (Appreciate) และอาจถึงขั้นรู้สึกโสมนัสปิติยินดี (Delight) ในที่สุด

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ในการส่องสุนทรียะในลักษณะผิวของพระสมเด็จ ดังกล่าว อาจเกิดจากหลาย ๆ องค์ประกอบ ตั้งแต่ อารมณ์ความรู้สึกในการเข้าถึงคุณค่าทางสุนทรียะ หรือคุณค่าทางความงามของแต่ละคนที่แตกต่างกัน ประสบการณ์สั่งสมทางสุนทรียะหรือทางความงามที่ไม่เท่ากัน ความละเอียดลออ ความรอบคอบในกระบวนการส่องพระสมเด็จในการพิจารณารูปลักษณ์ส่วนใหญ่ และรูปลักษณ์ส่วนย่อยในพระสมเด็จที่แตกต่างกัน ตลอดจนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และจินตนาการในด้านสุนทรียภาพ (Aesthetics) ที่แตกต่างกัน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น การส่องลักษณะผิวพระสมเด็จที่มีลักษณะผิวขรุขระ มีร่องรอยของการยุบ แยก ย่น รอยปริ รวมทั้งร่องรอยการแตกสลายงา ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกทางสุนทรียะที่แตกต่างกันไปในกลุ่มของผู้ส่องสุนทรียะในพระสมเด็จ โดยบางคนอาจมองลักษณะผิวที่มีร่องรอยต่าง ๆ ดังกล่าว เพียงผิวเฟิน แต่บางคนอาจมองร่องรอยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วเกิดจินตนาการ สามารถนำมาผูกโยงเป็นรูปลักษณ์ต่าง ๆ

ผสมผสานกันเป็นเรื่องราวได้อย่างมีรู้จักจบสิ้น คล้าย ๆ กับการที่บางคนมองเห็นก้อนหิน แล้วสรุปในความคิดและความรู้สึกกว่านั้นคือก้อนหิน แต่บางคนอาจมองเจาะลึกเข้าไปข้างใน ได้สัมผัสกับความรู้สึกถึงความแข็งแกร่ง ความมีพลังของก้อนหิน หรือบางคนอาจมองก้อนเมฆเป็นเพียงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดจากการจับตัว หรือการรวมตัวของไอน้ำ และพร้อมที่จะตกลงมาเป็นสายฝน แต่บางคนอาจมองก้อนเมฆที่มีหลากหลายรูปลักษณะแล้วจินตนาการรูปลักษณะนั้น ๆ ให้เป็นรูปลักษณะเฉพาะในห้วงแห่งมนึก เช่น มองเห็นก้อนเมฆเป็นรูปสุนัข รูปยักษ์ รูปคน ที่กำลังแสดงกิริยาอาการต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งลักษณะผิวที่ปรากฏหลากหลายในพระสมเด็จก็เช่นกัน ที่จะทำหน้าที่เป็นสื่อสุนทรียะให้ผู้ “ส่องสุนทรียะ” ในพระสมเด็จได้รับสัมผัส และสร้างคุณค่าทางสุนทรียะให้เกิดขึ้นตามความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และจินตนาการแห่งตนให้ปรากฏขึ้นตามศักยภาพทางการรับรู้ของแต่ละคนเป็นสำคัญ

5. สมดุล (Balance)

ความสมดุลในทัศนศิลป์ หมายถึง ความรู้สึกมีน้ำหนักเท่ากันทั้งด้านซ้ายและด้านขวาขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่ผสมผสานกันเป็นรูปลักษณะของผลงานศิลปะนั้น ๆ โดยความสมดุลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการรับรู้หรือรับสัมผัสจากการมองเห็น กล่าวคือ หากด้านซ้ายมือและด้านขวามือมีลักษณะสมดุลกัน ไม่รู้สึกว่ามีน้ำหนักมากเกินไปในด้านใดด้านหนึ่ง การรับรู้ก็จะเกิดความรู้สึกสบายใจ รู้สึกว่าสิ่งนั้นมีความมั่นคง ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกกังวลเกี่ยวกับความมั่นคงแข็งแรง เป็นต้น แต่หากว่าส่วนด้านซ้ายมือกับส่วนด้านขวามือ มีลักษณะไม่สมดุลกัน ผู้รับรู้ก็จะเกิดความรู้สึกกังวล เกิดความรู้สึกว่าสิ่งนั้น ๆ ไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัย และไม่มีความงามหรือความเป็นสุนทรียะในที่สุด ผู้สร้างสรรค์ทัศนศิลป์ในทุก ๆ ประเภทจะต้องสร้างสรรค์ในผลงานศิลปะ เกิดความรู้สึกสมดุล โดยจะเป็นสมดุลในลักษณะซ้ายขวาเท่ากัน (Symmetrical Balance) ที่เรียกว่ามีลักษณะสมมาตร หรือเป็นสมดุลในลักษณะซ้ายขวาไม่เท่ากัน ที่เรียกว่า อสมมาตร (Asymmetrical Balance) ก็ได้

ในส่วนความสมดุลที่ปรากฏในรูปลักษณะของพระสมเด็จนั้น พระสมเด็จทุกประเภทจะแสดงความสมดุลในลักษณะซ้ายขวาเท่ากันทั้งสิ้น หากแบ่งครึ่งพระสมเด็จออกเป็นสองส่วนตามแนวดิ่ง จะพบว่าส่วนรายละเอียดของด้านขวามือจะมีลักษณะเหมือนกับส่วนรายละเอียดของด้านซ้ายมือ ตั้งแต่เส้นกรอบ เส้นซุ้ม ส่วนองค์พระรวมทั้งฐาน ส่งผลต่อการเกิดความรู้สึกถึงความสมดุลในลักษณะซ้ายขวาเท่ากันอย่างชัดเจน และลักษณะ

สมดุลงกล่าว นอกจากจะก่อให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียะหรือคุณค่าทางความงามให้เกิดขึ้น ในพระสมเด็จในภาพรวมแล้ว ความรู้สึกมั่นคง แน่นอน นิ่ง สงบ อันเกิดจากการออกแบบ ให้มีลักษณะสมดุแบบซ้ายขวาเท่ากัน ยังส่งผลต่อการสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระเรื่องราวที่ ปรากฏบนพระสมเด็จซึ่งก็คือ เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาพุทธ เรื่องราวขององค์พระสัมมา- สัมพุทธเจ้า ที่ทรงตรัสรู้ ตลอดจนทรงนำพระธรรมคำสั่งสอน ที่มีความเที่ยงแท้ แน่นอน เป็นสัจธรรม มาให้พุทธศาสนิกชนได้นำปฏิบัติในการดำรงชีวิตได้อย่างสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามในส่วนของการรายละเอียดที่ปรากฏในพระสมเด็จบางประเภทและ บางพิมพ์ เช่น พระสมเด็จวัดระฆังพิมพ์เศกบัวตูม อาจมีบางส่วนในด้านขวาและด้านซ้าย ไม่เท่ากันบ้าง เช่น พระกรรณขวา จะมีขนาดใหญ่และชัดเจนกว่าพระกรรณด้านซ้าย ซึ่งดู แล้วเกิดความไม่สมดุลกัน แต่เนื่องจากส่วนประกอบอื่น ๆ ส่วนมากจะมีขนาดเท่ากัน โดย แสดงลักษณะการซ้ำ ๆ กันของรูปลักษณ์ ส่วนที่ขนาดไม่เท่ากันในส่วนรายละเอียดดัง กล่าวจึงไม่มีผลต่อการเกิดความรู้สึกไม่สมดุลกันแต่อย่างใดในทางตรงข้าม ส่วนที่ไม่เท่ากัน ดังกล่าวยังมีส่วนแต่งเติมความรู้สึกแตกต่างเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้ปรากฏขึ้นเพื่อลดความรู้สึก จำเจหรือซ้ำ ๆ กันของภาพรวมได้อย่างดีอีกด้วย

หากจะแยกแยะถึงรายละเอียดของส่วนประกอบต่าง ๆ ในพระสมเด็จให้ได้มอง เห็นถึงความสมดุลประเภทซ้ายขวาเท่ากัน จะพบได้ตั้งแต่เส้นตรงแนวตั้ง และเส้นตรงแนว นอนที่ประกอบขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าให้ปรากฏเป็นรูปร่าง รูปทรงขององค์พระสมเด็จ เส้นซุ้มโค้งองค์พระส่วนฐาน ตลอดจนมิติความตื้นลึก ส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวก็จะแสดงความ สมดุลในลักษณะซ้ายขวาเท่ากันทั้งสิ้น ความสมดุลจัดเป็นองค์ประกอบทางศิลปะที่สำคัญ ในพระสมเด็จที่ก่อให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพได้อย่างชัดเจนที่สุด

6. สี (Color)

สี หมายถึง ความเข้มของแสงที่ส่องมากระทบวัตถุแล้วสะท้อนเข้าตาของ คนเรา หากแสงจัดสีก็จะจัดหรือเข้ม หากแสงน้อย สีก็จะจืดจางลงไป และหากไม่มีแสงเรา ก็จะมองไม่เห็นสีของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ในวันเวลาที่อากาศแจ่มใส แสงอาทิตย์ เจิดจ้า สรรพสิ่งที่รายรอบตัวเราก็จะมีสีสดใสแจ่มบรรเจิด ถึงเวลาเย็นค่ำสนธยาดวงอาทิตย์ กำลังจะลับลา คลุกเคล้าเสียงวิหค นกกาจะกลับรัง สีของสิ่งต่าง ๆ ก็จะจืดจางและมีมืดมัว ลง จวบจนกระทั่งถึงตอนยามดึกสงัดในเวลารัตติกาลที่สิ้นแสงแห่งตะวัน สีในสรรพสิ่งที่อยู่ รอบข้างเรียงรายก็พลันมลายสูญสิ้น จะมีก็แต่ผ่านแห่งความมืดแผ่ปกคลุมไปทั่วตลอด

ราตรีกาล รอแสงทองสาดส่องฟ้าในเพลารุ่งอรุณของวันใหม่ และสีสันที่สดใสก็จะหวนคืนกลับมาให้ทุกคนได้ทัศนาและดื่มด่ำสุนทริยะแห่งสีอย่างที่เคยได้พบเห็นและเล็งแล

นอกจากเราจะมองเห็นสีได้เพราะการกระทำของแสงดังกล่าวแล้ว สียังมีความสำคัญต่ออารมณ์ความรู้สึกของคนเราอย่างชัดเจนอีกด้วย ตัวอย่างเช่น สีในวรรณะสีเย็น (Cool Tone) เช่น สีเขียว สีเขียวเหลือง สีน้ำเงิน เป็นต้น โดยสีในวรรณะเย็นจะให้อารมณ์ความรู้สึกในด้านความรู้สึกสดชื่น สงบ เยือกเย็น พักผ่อน ผ่อนคลาย ส่วนสีในวรรณะสีอุ่น (Warm Tone) หรือบางคนอาจจะเรียกว่าสีร้อน เช่น สีแดง สีม่วงแดง สีแสด โดยสีดังกล่าวจะให้ความรู้สึกอบอุ่น กระปรี้กระเปร่า ร้อนแรง คึกคัก เร้าใจ รวมทั้งสีขาวซึ่งเป็นกลาง ก็จะทำให้ความรู้สึก สะอาดบริสุทธิ์ ผุดผ่องใส สีทองให้ความรู้สึกน่าเลื่อมใส น่าศรัทธา เป็นต้น ซึ่งความรู้สึกต่าง ๆ จากสีในแต่ละสีดังกล่าวจะผสมผสานปรุงแต่งอารมณ์ความรู้สึกของคนเราให้เกิดขึ้นในทุกยามที่เห็นสี รวมทั้งสีจะส่งผลต่อการเกิดสุนทริยภาพในขณะที่เราได้มีโอกาสรับรู้ สัมผัสสิ่งต่าง ๆ ที่มีสีสันอย่างหลากหลายจากการรับรู้ทางการมองเห็นในที่สุดอีกด้วย

ในส่วนของสีที่มีผลต่อการส่งเสริมเติมแต่งให้พระสมเด็จเกิดคุณค่าทางสุนทริยะ หรือคุณค่าทางความงามขึ้นนั้น โดยทั่วไปจะเกิดจากสีใน 4 ส่วน คือ สีของเนื้อพระสมเด็จสีของมวลสารในพระสมเด็จ สีของคราบในพระสมเด็จ และสีที่เกิดจากการปรุงแต่งของมนุษย์โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สีของเนื้อพระสมเด็จ

พระสมเด็จทุกวัด ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกศไชโย ล้วนแล้วแต่มีสีของเนื้อพระปรากฏให้พบเห็นเสมอ โดยลักษณะสีของเนื้อพระจะแตกต่างกันออกไป เช่น พระสมเด็จวัดระฆัง จะมีสีหลายสี เช่น สีขาวคล้ายนํ้านม สีเหลืองคล้ายงาช้าง สีน้ำตาลอ่อน สีน้ำตาลเข้ม และสีเขียวคล้ายสีก้านดอกมะลิ เป็นต้น โดยสีดังกล่าวส่วนใหญ่จะเกิดจากวัสดุที่นำมาใช้ในการสร้างพระสมเด็จวัดระฆัง โดยวัสดุหลักจะเป็นเปลือกหอยนำมาเผาและป่นให้ละเอียด ซึ่งมักจะเรียกกันว่าปูนเปลือกหอย ซึ่งส่วนมากจะมีสีขาวและสีของวัสดุที่เป็นน้ำมันดั่งอั่ว ที่มีสีน้ำตาล นำมาผสมเพื่อให้วัสดุที่เป็นเนื้อพระมีความเหนียวและจับตัวกันเป็นก้อนไม่ร่วนซุย จนไม่สามารถนำมากดพิมพ์พระสมเด็จได้ รวมทั้งสีของวัสดุอื่น ๆ ที่นำมาผสมเป็นลักษณะมวลสาร หรือผงพิเศษ เช่น สีดำ ที่ปรากฏในลักษณะจุดเล็ก ๆ สีเทา ที่ปรากฏคล้ายกรวดสีเทา สีแดงที่ปรากฏ

เป็นจุดหรือเป็นเศษดินเผาเล็ก ๆ รวมทั้งสีขาวยุุ่นที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นก้อนสีขาว
ยุุ่นขนาดต่าง ๆ เป็นต้น

สำหรับสีของเนื้อพระในพระสมเด็จวัดบางขุนพรหมนั้น โดยทั่วไปจะมีเนื้อพระสี
ขาวเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะวัสดุสำคัญที่นำมาสร้างพระสมเด็จวัดบางขุนพรหม ก็คือ
เปลือกหอยเผาและตำให้ป่นนั่นเอง รวมทั้งพระสมเด็จวัดบางขุนพรหมมีสีของมวลสารให้
พบเห็นได้น้อยกว่าพระสมเด็จวัดระฆัง สีของมวลสารที่ปรากฏจึงไม่โดดเด่นเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพระสมเด็จวัดบางขุนพรหม เป็นพระที่นำเข้าบรรจุในกรุ
ภายหลังจากที่ได้จัดสร้างเสร็จแล้ว กาลเวลาที่ยาวนานสภาพอากาศที่อบอ้าว รวมทั้ง
ความชื้นและองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ละอองฝุ่นผง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวส่งผลต่อการทำให้
เกิดสีสนิมที่หลากหลายขึ้นในพระสมเด็จวัดบางขุนพรหม โดยเฉพาะสีที่ปรากฏอยู่ในส่วน
ของคราบกรุ เช่น สีน้ำตาลที่มีลักษณะค่อนข้างเป็นมัน รู้สึกฉ่ำใส และนุ่มนวลตา

สำหรับสีของเนื้อพระสมเด็จวัดเกศไชโยส่วนใหญ่ก็จะมีสีเป็นสีขาว อันเป็นสีของ
วัสดุหลักที่นำมาใช้ในการสร้าง นั่นคือ เปลือกหอยเผาตำป่น เช่นเดียวกับพระสมเด็จวัด
ระฆัง และสมเด็จวัดบางขุนพรหม และไม่ค่อยปรากฏสีอื่น ๆ เช่น สีของวัสดุที่นำมาใช้เป็น
มวลสาร เเฉกเช่นสีของมวลสารในพระสมเด็จวัดระฆัง

2. สีของมวลสารในพระสมเด็จ

มวลสารที่ปรากฏในพระสมเด็จ โดยเฉพาะจะปรากฏให้พบเห็นในพระ
สมเด็จวัดระฆังมากที่สุด ซึ่งมวลสารต่าง ๆ ดังกล่าว นอกจากจะแสดงลักษณะทางกายภาพ
เช่น เป็นจุด เป็นเม็ด เป็นก้อน แล้วมวลสารดังกล่าวยังแสดงลักษณะของสีต่าง ๆ ให้
ปรากฏอีกด้วย เช่น จุดสีดำ เม็ดสีแดง ก้อนสีขาวยุุ่น ก้อนหรือเกล็ดสีเทา รวมทั้งอาจมี
มวลสารสีอื่น ๆ อีก เช่น สีฟ้าอมสีคราม สีเขียว สีเหลืองทอง ซึ่งสีจากมวลสารดังกล่าวจะ
ปรากฏได้อย่างอิสระในทุก ๆ ตำแหน่งของพระสมเด็จ โดยอาจเป็นด้านหน้า ด้านหลัง
หรือด้านข้าง ของพระสมเด็จก็ได้ รวมทั้งอาจปรากฏในปริมาณมาก หรือน้อย แตกต่างกันไป
และตำแหน่งที่ปรากฏอาจพบได้ทั้งในลักษณะลอยตัวอยู่บนผิวพระสมเด็จ ฝังจมอยู่ใน
เนื้อพระสมเด็จ หรือมองเห็นปริ้ม ๆ อยู่ในเนื้อพระสมเด็จ มองเห็นได้เพียงรำไร

3. สีของคราบในพระสมเด็จ

คราบของพระสมเด็จ หมายถึง ส่วนที่ปรากฏอยู่บนพื้นผิวของพระสมเด็จ โดยอาจมีลักษณะเป็นเยื่อหรือแผ่นบาง ๆ เป็นแผ่นหนาคัลลายปลอกหุ้มเนื้อพระสมเด็จซึ่งตำแหน่งที่ปรากฏของคราบดังกล่าวอาจปรากฏเพียงบางส่วนของพระสมเด็จ คราบฝ้าขาวบาง ๆ ให้ความรู้สึกนุ่มนวล ที่ปกคลุมอยู่ตามบริเวณซอกแขนของพระสมเด็จวัดระฆังที่บางท่านเรียกว่า เป็นคราบจากแป้งโรยพิมพ์ หรือบางท่านอาจสันนิษฐานว่าเป็นคราบที่เกิดจากฝุ่นละอองเกาะตัวกันขึ้น เป็นต้น ซึ่งคราบในพระสมเด็จดังกล่าวจะแสดงสีสันทให้ปรากฏแตกต่างกันไป เช่น คราบบนพระสมเด็จวัดระฆัง ซึ่งไม่ได้บรรจุกรุ จะมีสีขาวค่อนข้างนุ่มนวล คราบบนพระสมเด็จวัดบางขุนพรหมจะมีสีน้ำตาลเข้ม สีเทา หรือสีอื่น ๆ ที่ค่อนข้างจะเข้มกว่าสีบนคราบของพระสมเด็จวัดระฆัง เนื่องจากเป็นพระที่นำลงบรรจุในกรุ ส่วนสีบนคราบของพระสมเด็จวัดเกศไชโย ก็จะมีนุ่มนวลแผ่วเบา เนื่องจากส่วนใหญ่จะเป็นพระสมเด็จที่ไม่ได้นำลงบรรจุในกรุเช่นเดียวกับพระสมเด็จวัดระฆัง

4. สีที่เกิดจากการปรุงแต่งของมนุษย์

สีที่เกิดจากการปรุงแต่งของมนุษย์ที่ปรากฏบนพระสมเด็จ ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกศไชโย โดยทั่วไปมักจะพบเห็นสีดำหรือสีน้ำตาล หรือสีแดง ที่เกิดจากการ “ลงรัก” โดยอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อให้หน้ารักได้เคลือบผิวเนื้อพระ รักษาผิวพระไม่ให้เสียหาย เป็นต้น รวมทั้ง สีทอง ซึ่งมีลักษณะเป็นสีเหลืองทองส่งประกายวาววับ ซึ่งเกิดจากการนำแผ่นทองคำเปลวมาปิดทับลงบนผิวของพระสมเด็จ อาจจะปิดทองเฉพาะส่วนหน้าหรือทุก ๆ ส่วนของพระสมเด็จก็มีปรากฏให้เห็น พบเห็น ซึ่งวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการปิดทองก็เพื่อเป็นพุทธบูชา สักการะในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสำคัญ

จากรายละเอียดของสีที่ปรากฏอย่างหลากหลายในพระสมเด็จ ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกศไชโย ดังกล่าว สืบค้นกล่าวมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในด้านการบ่งชี้ประเภทของพระสมเด็จ ความแท้หรือไม่แท้ของพระสมเด็จและที่สำคัญคือการบ่งชี้คุณค่าทางสุนทรีย์ หรือคุณค่าทางความงามของพระสมเด็จ ซึ่งสีดังกล่าวสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ เช่น สีเข้มขึ้นจากการนำพระสมเด็จไปห้อยคอในระยะเวลายาวนานนับเป็นปี ๆ เป็นต้น โดยมักจะกล่าวกันว่าพระสมเด็จมีสีจัดขึ้น

ภาพที่ 3 พระสมเด็จที่มี “ลี” หลากหลาย

“ผู้สว่นทรียะ” ในพระสมเด็จ

ทั้งพระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม และพระสมเด็จวัดเกตไชโย
ทุกๆ ท่านจะได้รับความปิติและเกิดความรู้ ความเข้าใจในองค์ความรู้

“สุนทรียภาพ”

ศิลปวัตถุมงคลแสนพิสุทธิ์และพิเศษล้ำค่าจากหนังสือเล่มนี้

สว่นทรียะ ในพระสมเด็จ

